

KNJIŽEVNOST.

»Dom in Svet« (1913) o samem sebi. Ni navada pisati ocene o spisih, ki so izšli v periodičnih listih; zato tudi pisatelji ne izzovejo navadno nobene kritike, dokler svojih spisov ne izdajo v obliki knjige. Novi urednik pa me je naprosil, naj zoper vso navado vendarle malo pokramljam o lanskem letniku. Da sem količkaj slutil, kakšna naloga me čaka, bi bil med letom vse pazljiveje bral, vse sproti; kajti zdaj vse spise in pisatelje naenkrat — recimo v par urah — prebrati in presoditi, kdo zmora kaj takega? Zato bom samo malo pokramljal, tako po spominu in po vtisih, ki so mi ostali od prvega čitanja. Če mi ni ostalo nič, pa nič. Jaz se lahko zamerim, g. urednik se ne sme...

Letnik 1913 je imel neko posebno usodo, bil je namreč brez pravega urednika; to se je zlasti v začetku poznalo, ko nismo našli nobenega daljšega leposlovnega spisa, ki bi se začel precej s prvo številko, kakor je bilo druga leta. Interregnum je, smo si mislili in potrpeži. No, med letom se je potem popravilo, tako da ima tudi dovršen letnik dokaj leposlovnega gradiva. Ali naj mu malo pregledamo kosti in obisti? Največ kritike pro in contra je vzbudila F. S. Finžgarjeva *Dekla Ančka* (št. 5—12). (Da, celo kopo grozilnih pisem je baje dobil avtor in na ordinarijat so prišli protesti od dekanatov.) S tistim periodičnim izhajanjem vsak leposlovni spis precej izgubi in čitatelji lahko veliko krivico delajo avtorju, ako sodijo, preden imajo spis v celoti pred seboj. Deklo Ančko imamo zdaj; kako naj torej sodimo o njej?

Rodbina je sicer najmanjša, pa najvažnejša celica vsega družabnega organizma; če je rodbina zdrava, je zdrava vsa družba, a gorje, če boleha. Zato Cerkev od socialnega papeža Leona XIII. sèm posvečuje posebno skrb rodbini. In posebno hvalo in zahvalo zasluži pisatelj, ki nam s pogumno roko riše vse tiste ugodne pogoje, ki ustvarjajo srečno rodbino, pa tudi z neusmiljeno roko odkriva vzroke nesrečnega rodbinskega življenja. V tej povesti nam naš F. S. Finžgar s posebno umetniško potenco slika silno voljo hlapca Janeza po ustanovitvi svoje rodbine, ko enkrat za gotovo ve, da je osemnajstletna Ančka s tem zadovoljna, in ko mu gospodinja Mocarica namigne, da bi bila tista kajža Mocarjeva na griču njemu nekoliko ceneje naprodaj. Ves je prevzet te misli. Ponoči gre v prazno kajžo merit in preiskovat, če je vse dobro ohranjeno. Vse bi bilo, a kje dobiti denar, pet tisoč forintov? Nekaj je prištedil, a kaj bo tisto. Čez tri leta bi Ančkin oče dal nekaj dote. A kako bi mogel tri leta blizu nje živeti in čakati? Zato sklene iti v Ameriko, da si prej zasluži potrební denar. In res dela v rudniku z nadčloveškim naporom, štedi in pošilja domov svoji nevesti. Hlapec Janez je protagonist te povesti: svojih čustev ne zna razodeti z besedo, zato jih pa občuti tem silneje, prvo nepoznano doslej občutje, morečo ljubosumnost proti sohlapcu Mihui, titansko moč, ko mu dekle odločno pove, da hoče biti samo njegova — s celim svetom bi se metal tisti

hip. Zdaj ne pozna nobene zapreke več, vse hoče premagati. V tej smeri se giblje in premika naprej njegova orjaška volja. A tu naletimo na tisto nesrečno X. poglavje, tisti konec, tisti — padec. Meni je bilo, ko sem bral, kakor bi me po glavi udaril. To je pisateljeva zabloda. Ne strinja se s celoto. In zdi se mi, da je pisatelj to sam čutil: vino je moral na pomoč poklicati! In tudi tisti krohot pod oknom zunaj in satanski glas ter usta (str. 326.), vse to je poza, teater, neorgansko. Res pa sledi po tistem dogodku pretresljiva tragika: uboga Ančka mora kelih trpljenja izpiti prav do dna. Tako se res godi v življenju; toda v poeziji bi moral biti kaznovan — na kakršen način koli — tudi pravi krivec, in ta je Mocarica, zvodnica! Ali pisatelj tega ni čutil? — »Dekla Ančka« je v delovanju Finžgarjevem, se mi zdi, nov mejnik: iz tako preproste snovi in s tako majhnimi sredstvi (tu so pravzaprav samo tri delujoče osebe — kakor v klasični drami) ni ustvaril še nobene tako velike umetnine.

Med sotrudniki nahajamo tudi Ivana Cankarja s štirimi kratkimi črticami: »O vojski«, »Večer na Dunaju«, »Mladost« in »Gospod Matevž in njegova zgodba«. Cankar je bral o sebi že toliko kritik raznih struj in strank, da čisto dobro ve, kako sodimo o njem; tudi je gotovo, da »Dom in Svetu« ne da svojih najboljših stvari v natisek. Vendar moram reči, da me njegove vrstice najsilneje primejo. Če si bil kdaj ubog dijaček in si lačen in truden peš hodil domov, v srcu vse polno idealov, boš v njegovi »Mladosti« zagledal samega sebe in zaskalelo te bo kakor njega. In če gremo z njim iz mestnega hrupa dunajskega v samoti park, vidimo stvari, ki jih sit človek ne vidi nikoli in žalostni postanemo s pisateljem vred. Nešteto krat se je že poudarilo, da ima Ivan Cankar neodoljivo sugestivno moč na bralca; to se vidi tudi v teh dveh črticah. — S svojo božično sliko »Blagoslovljeni« (št. 1.) nam je Ks. Meško pripravil za božični večer blagoslovljeno uro; če hočeš mladim otrokom pripovedovati, kako je sv. Božič čas miru in sprave, pripoveduj jim to lepo sliko! — Št. 2. je prinesla na prvem mestu P. Perkovo povestico v desetih pismih: Doktor Lovro. Ker je to-le moje pisanje le kramljanje, naj ti, dragi bralec, izkramljam skrivnost, da je »Doktor Lovro« vzbudil takoj senzacijo v najvišjih cerkvenih krogih v Zagrebu. Zdaj pojdeš morda še enkrat brat, češ, kako da nisem tudi jaz bolj pazil? V čem pa tiči lepota te novele ali povesti? Da bi jo prav občutili, bi morali iti v tiste doline okrog Blegoša, govoriti s tistimi ljudmi tam v samotnih hišah in kajžah, da bi spoznali v njih značaje, zmožne najsilnejše samoodpovedi, in obenem bi morali videti tisto prirodo, tiste gozde, tiste vode, potem bi nekoliko okusili in občutili, kar je občutil mladi dr. Lovro. — V zgodovinski sliki Lee Fatur: »Ko je gorela grmada« (št. 3. in 4.) prevladuje — kakor sploh pri tej naši pisateljici — lirika nad epiko; zgovorno je naslikana vsa groza, vse trpljenje tistih časov, a načrt povesti ni jasen. In prav zdaj bi tako radi čitali kakšno tudi po tehniki dovršeno povest iz tiste dobe. Naj bi nas pisateljica vodila morda

naravnost v Carigrad ter nam ondi kazala vso žalost naše dece, zarobljene in odvedene tistikrat v sužnost. — Št. 4. nam je prinesla dr. Česnikovo »Njivo«. Na Krasu smo, blizu Adrije, tam pri Devinu. Uboga Kraševka, vdova z 10 letnim sinom, si samo eno želi, imeti v posesti en sam kosček grude, eno njivico. Kupi jo; ker se pa pri tem zadolži, bi bila kmalu ob vse, ako je ne bi rešil ovčar Martin, ki ga je nekda kot snubca odbila. Romantika in realizem. Tista pesem je to, ki jo poje Prusova »Straža« ali Schönherrova »Zemlja«, ki smo jo letos videli v ljubljanskem gledališču. »Ribič« (št. 7.) je pravljica. Dr. Česnik nam je kot pravljicar že znan. Če bo mlad fant to bral, poreče: »Tak ribič bom tudi jaz.« Če bo bral starec, se bo zamislil in poreče: »Oh, saj tisti ribič, tisti Robert, sem bil jaz.« — Ko sem prvič čital »Novelo« (št. 3.), spisal Narte Velikonja, nisem vedel, kaj hoče pisatelj z njo, in tudi še danes ne vem. Vodi nas v delavsko barako, kjer prenočuje skupaj 13 delavcev; eden med njimi je tat; sum leti na nekega Brusa, ki ves obupan pobegne. Izkaže se pa, da je tat tisti, ki je preiskavo vodil, tovariš Grižar. Pisatelj je dobro opazoval tisti odlomek življenja. Ali pa to zadostuje? — »Novi ljudje« Stanka Majcena (št. 1.) nas predstavijo v duhu v Slovenske gorice, v vinograd, v hišico viničarja Markuša. Stari viničar se je sprl z novim gospodarjem in mu odpovedal službo; še isti večer pa se mu Markušev sin, ki ima že izbrano nevesto Katiko, ponudi, da sprejme očetovo službo. In tako oče najde, še preden se dobro zave, nove ljudi v hiši. Dogodek malenkosten, in pisatelju se ni posrečilo napraviti ga zanimivega. Tudi naslov nas moti. Pričakujemo, da nastopi nov rod, z novimi idejami, toda isto suženjstvo gre naprej. Bilo bi pa gotovo tudi v tem stanu — viničarjev — dovolj zanimive snovi, ki bi nas malo bolj zgrabila. Tehnike je pa v spisu opaziti precej. Istega pisatelja »Voznik Marko« mi ne ugaja; prekrvavo, prekratko, pretemno. Ali je ta edina poteza, da Marko ljubi svojega šeka, že vredna peresa? — Povest o Veterinikovi Mini (št. 5. in 12.), spisal P. Bohinjec. Ko sem prebral oba odlomka, mi je bilo žal, da sta zagledala beli dan. Dala bi se napisati lepa povest, in P. B. bi bil tej nalogi kos, a on se prenegli. Brskal je po mrliški knjigi in našel par vrstic o Veterinikovi Mini iz l. 1719. V svoji bujni fantaziji si naslika dogodek in takoj z njim na papir. Škoda! Arhiv da snov; a snovi treba ideje, in iz obojega nastane vsebina. Ideje pa vkljub vsemu iskanju ne najdem v tem Bohinječvem spisu. In značaji? so izvršeni, izklesani? Kaj bi se dalo napraviti iz Kuharjevega, Mininega značaja! To vidimo, da zna fant izborna govoriti in v dialogu je g. B. mojster, sicer pa prav, prav malo pogledamo, kaj se godi v njiju srcih. Škoda, pravim! Snov ima na sebi nekaj, kar nahajamo pri Šekspirju, v njegovem »Macbethu«. Iz istega vzroka bi bilo kazalo, zaenkrat ne natisniti »Nove struge« Bohinjeve. Pač srečamo ondi šekspirski prizor — nočni obisk ubijalcev, ki pridejo kropiti svojo žrtev! — toda sicer ni v povesti niti enega značaja, ki bi nam bil simpatičen, zato ker niso izbrušeni, prekuhani in ker ni ideje v spisu. Nonum prematur in annum, g. pisatelj! Non multa, sed multum! Slovstvo bodi vestno opravilo. — »Škrjančki.« Zgodba slovenskega študenta, spisal Al. Remec — so izšli v zadnjih številkah Dom in Sveta (št. 9–12), so torej še vsem dobro v spominu. Začel sem bil brati

z največjim zanimanjem. Kako tudi ne? Pisatelj te postavi v gnezdo »Škrjančkov« rodbine Podlogarjeve v Gradcu, samo čebljanje in smejanje, in potem v društveno zborovanje vseučilišnikov, samo življenje in hotenje. In glavni junak, Štefan Pokoren, ti mora biti simpatičen: idealist od nog do glave, bogat misli, ubog denarja, gorkočuteč sin, zvest brat. Cela vrsta prav lepih prizorov, pot v »Tribuško dolino« k prijatelju, prihod zime (str. 422.) itd., a vkljub temu zanimanje človeku nekoliko pojema proti koncu. Zakaj? Preveč stranskih epizod, preveč razprav o poeziji in pesmih i. dr. Moti tudi ta večna izprememba kraja: Zdaj smo v Gradcu, zdaj nekje na Slovenskem. In tudi tisti konec — promocija — se mi zdi odveč. Preveč besedi. »Umerjenosti, uglajenosti Vam je še treba« (str. 392.).

S pesmimi ni bil lanski letnik posebno dobro založen. Izmed pesnikov naj bodo posebe omenjeni trije: M. O—a, Silvin Sardenko in Jos. Lovrenčič, prva dva že veterana, tretji še med mlajšimi. M. O—a (saj ga vsi poznate!) je poslal tri lirične pesmi: Svatba, Kralj, Na večernem morju. Vse tri so en sam vzdih za ubežlo mladostjo, vzdih težak in globok. Pesnika vidimo, kako vesla na večernem morju in bi za vse na svetu še rad ujel solnce — mladost, toda preden pride do njega, je utonilo, razlita je le večerna zarja po morju, t. j. spomin na mladost. (Jaz pa mislim, da, kdor tako živo čuti in poje, je še mlad!) Drugega pesnika — S. Sardenka — vidimo z Davidovo harfo na Sionu; vse je v njem sama čista harmonija oblike in vsebine, ki jo zajema iz vere. Opeva nam »Zarjo zadnjega večera« (str. 23.), postavitev sv. Rešnjega Telesa, proslavlja »Zmagoslavni križ« (str. 191.), sveto noč (10); samo za hip stopi v vsakdanji nemir življenja, da pogleda — le mimogrede — kako peljejo balo in fantje zapro pot (»Na preži«) in da čuje vzdih v samotni venoče deve (»Zimska romanca«). — Tretji, J. Lovrenčič, je ravnokar dospel, kakor sam šaljivo pravi, v deveto deželo zrelih let, in po čemer je toli hrepenel, zdaj gleda od blizu — življenje. V velikem mestu ga vidimo:

V praznoto zehajočih ulic mrle so luči,
po trotoarju votlo pesem pel je moj korak...

Solnce vzhaja; kakor obraz Mojzesov, ko se je srdil nad malikovalskim ljudstvom, tako se pesniku zdi obraz vzhajajočega solnca, ki meče

čez morje hiš ponosnih luči dekalog...

Vse polno propalosti vidi pesnik v velikem mestu; pravi Babilon se mu zdi, in duša je trudna tega življenja. Že je v »nemočni uri« bil začel omahovati k zmoti, k neveri, k brezboštvu, toda On, ki je večna milost, je v temo posvetil in zopet raznel v njem ogenj vere, da krepko vzklikne: »... verujem Vate!« (»Confiteor«, str. 71.) Seveda se še večkrat črni obup loti duše:

Iz teme se izcimila je črna roža...

(»Obupna misel« 256 — težko umljiva!)

toda kmalu padejo sence, zopet zagleda solnčni dan

in življenja vredno obzorje...

(»Pasijonke«, str. 277.)

Tam v velikem mestu se stekajo od vseh strani ceste, krive kače, in zvablajo mlade ljudi iz nizkih koč domačih, in polne so te ceste potnikov... Ko se bodo

vračali, bodo v njih srcih »misli čudno črne« (»Ceste«, str. 27.). Tujina pokoplje materi sina. Primeri »Žalostna pesem«, str. 138., ki je ena njegovih najlepših v tem letniku. Sploh so njegove misli resne, kajti vsak dan rodi novo skrb (prim. »Romanca o skrbi«, str. 131.). V domovino nazaj ga vlečejo misli, saj

do smrti srce domovine je žejno! (»Slovo«, str. 141.)

V domovino gre njegova »zaljubljena misel« (str. 216.), odkoder mu hrepenenja večno pesem prinašajo

zlate strune žarkov...

In dasi ga od drage

»devet visokih gorâ in devet širokih vodâ loči...«

vendar se med njim in njo zlati nebes boči in po njem hodijo pisma od njega do nje in od nje do njega — brez časa.

Težko je življenje slovenskega študenta v tujini, in težke so tudi te pesmi. Pa glej! pridejo počitnice, pesnik se vrne v svojo domovino Trento, in tja nas vodijo fragmenti iz »trentarskega študenta«. Takoj v uvodu pravi, da vkljub vsej civilizaciji, ki hoče zadušiti vse, kar je pristno narodnega, se on ne bo izneveril poeziji, ampak hoče ostati zvest domačim goram ter opevati njih zgodovino. Prva pesem pripoveduje rojstvo »trent. študenta«, kjer mu rojenice prerokujejo prihodnost, in tretja izmed njih mu napove, da bo večno hrepenenje njegov delež, torej da bo — pesnik — romantik. Pravi biser v tem ciklu je zadnja (dozdaj objavljenih), »božja pot«: otrok (pозnejši »trentarski študent«) gre s starši in romarji na Sv. Višarje. Umetna in narodna dikcija obe sta lepo združeni.

Iz vsega vidimo: v drzne, časih težkoumljive metafore odeva še pesnik svoje misli, svoja čuvstva, preveč je še tistega nedoločnega »hrepenenja«, — šestokrat, največkrat se ponavlja baš ta beseda; a že se polagoma bliža zemlji, narodu, domači govorici (prim. n. pr. tudi »Rezijana«, ki je domač, umljiv; ni vplivala Župančičeva: Pesem žebelarjev?)

Ker smo se spomnili vseh prozaičnih leposlovnih spisov letnika 1913, ne smemo pozabiti še enega. Iz Cankarjevega: »S poti« (št. 3—6, 8—12). Sodba med letom, ko so prihajali ti esaji, je bila vobče, vsaj kolikor sem jo jaz slišal, ta: C. je na nekterih mestih popolnoma neumljiv; on hoče šibati, toda ne vemo, koga in kaj; posamezna pisma so brez zveze, in vendar se vleče »prismojenj« Fritz skoro skoz vsa, tako da človek ne ve, ali naj smatra vso stvar kot povest ali kaj, in če ima pis. sploh s Fritzom kak načrt ali nobene? Ne bom razmotrival vseh teh vprašanj; meni je samo do tega, da ugotovim, kaj sem našel v tem spisu. Prvič to, da ni potopis. Drugič: da torej niso italijanski kraji ali slike, sploh zunanje reči, predmet Cankarjevega opazovanja, temveč samó človek, in še tu samó človekova psiha, način mišljenja, skrivnostna delavnica duha, zadnji nagibi delovanja. Odtod tista trditev: »Če bi razumel Fritz, bi vedel toliko, da bi lahko molčal do smrti. Sebe bom razumel tedaj šele, ko bom gledal večnost iz obličja v obličje; takrat bo... v meni brezkončni molk strmenja.« (Str. 99.) V enem teh razmišljanj dobimo tudi odgovor na vprašanje, ki ga je stavil

neki slov. list ob času prve balkanske vojne: Kakó da naši pesniki ne napišejo v tako velikem času nobene domorodne pesmi, kakor je n. pr. Hajdukova oporoka, Stara mati, ali Stritarjev cikel »Raja«? Odgovor se glasi (str. 330.): »Lepo te prosim, pusti me, da svoje osebne zadeve uredim, preden se lotim skupnih, in ti sveto obljubljam, da bom namesto o jasmínu prepeval o Balkanu, kakor hitro bom narod tako jasno čutil v srcu, kakor čutim jasmín pod nosom.« Pisatelj časih govori o samospoznaji (odstavek str. 135.), ali pa opazuje druge, ki se mu zde zanimivi, kakor so n. pr. don Pietro v Lainu, ali slepi doktor Conti, strasten psiholog; predvsem pa izkuša prodreti v dušo slovstvenega zgodovinarja Fritza. In tu trdim — tretjič — da nam je C. v našem listu podal nekaj novega: tip hiperkulturnega človeka, ki samega sebe muči z vedno novimi problemi — pravcati heautontimorumenos — ki se mu gabi ponavljati to, kar so drugi pred njim našli in trdili in ki v bližini preprostega človeka — don Pietra — začuti vso svojo zavrženost in nepotrebnost. Fritz je sestavljen iz samih ugank. In kdo ni? Četrtrič pa moram pribiti dejstvo, da uvaja C. nov slog, diametralno nasproten vsaki plitvosti in površnosti. Kakó naj bi ga imenoval? Slog paradoksov, elips, filozofskih metafor? Sploh ga slog zelo zanima. Mislim, da tudi o njem velja, kar je zapisal o Fritzu: »Za dobro zasukan stavek bi dal leto življenja.« (Str. 212.) Odtod tudi tisto njegovo veselje nad premišljevanjem, kaj je bistvo P. Bohinjčevega, Meškovega, Župančičevega, Iv. Cankarjevega in Finžgarjevega sloga. (V Veroni, str. 210.)

Moti pa se, če misli, da morajo bralci vedeti za vsak klasičen izraz v novejšem slovstvu, n. pr. za Župančičev »moj skriti obraz« v Samogovorih, ker le tako je umeven tisti njegov uvod (str. 329.) o stopanju za hrbet samemu sebi. In moti se, prav zelo se moti, če misli, da mu bomo pustili odstriči nam ušesa, če nam ne bo mogel natekniti cilindra svojega sloga. (Št. 9.)

Končajmo s tistim spisom, ki je izhajal skoz celo leto in se bo nadaljeval še v l. 1914., t. j. spis dr. A. Breznika: »Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis«. Namen Breznikove raziskave je: dokazati, da je Levčev pravopis (»Slovenski pravopis.« Sestavil Fr. Levec. V c. kr. založi šol. knjig. Na Dunaju 1899.) pogrešen, in zakaj. Da svojo tezo dokaže, mora seči — pravi dr. B. — nazaj v zgodovino našega pravopisa, ker kdor se na to ne ozira, mora zabresti v zmoto. In kaj nas uči zgodovina našega pravopisa? To, da se je naša pisava počasi, počasi utrjevala, in zdaj je utrjena in se v principih ne da več izpreminjati. Ali — bodi mi dovoljeno s primero povedati, kar dr. B. obširno dokazuje: kakor od Maribora do Trsta teče železnica, ki veže slovenske dežele, in je nje proga utrjena, tako imamo pisavo, ki veže vse Slovence, in tudi ta pisava je po dolgoletni rabi čisto utrjena. Res bi se južna železnica lahko ognila nekaterih ovinkov in bi tudi lahko tekla po lepših krajih, toda kdo jo bo zdaj prelagal, izpreminjal? Proga je utrjena. Podobno je s pisavo: res bi se to in ono jezikoslovno pravilneje glasilo, toda pisava teče po nekem gotovem tiru že leta in leta in bo tekla v tej smeri naprej. Levec je hotel celo progo preložiti, in to je bilo nepraktično.

Takrat, ko so južno železnico merili in delali, je bil čas ogniti se ovinkov in si izbrati lepše kraje; isto velja o pisavi: takrat, ko so ji delali trdna pravila, je bilo mogoče izpreminjati, zdaj nič več. — Pred l. 1849. Slovenci še nismo imeli skupne pisave. Kakor so takrat še lokalne pošte vozile, tako je bila pisava nekako lokalna, krajevna: Kranjci, Korošci, Štajerci, vsak je pisal po svoje. Z l. 1849. se prične preobrat. Imeli smo navdušene in nadarjene inženirje, ki so hoteli Slovence zvezati z utrjeno progo — pisavo. A kod naj teče ta proga? Najdelavnejši inženir — Korošec Matija Majar, Ilir z dušom, telom — je bil za to, da bi tekla kolikor mogoče ob hrvaški meji doli; a prevladal je nazor, naj teče bolj po sredi slovenskih dežel, tako da bi sprejela koroške, štajerske in kranjske oblike in jih trdno med seboj vezala. Smer je bila v tem že določena: Celovec — Maribor — Ljubljana — Trst — Gorica! Pa tudi tir je bil že določen, kakor pri južni železnici: štiri paralelne vrste tračnic — koroške, kranjske, štajerske oblike in — staroslovenske! Po teh štirih tračnicah bo vozil hlapón, ki se mu pravi — usus, vsakdanja raba, ali tudi: pisava.

In sedaj je v spisu zanimivo brati, kdo je bil tisti inženir, ki je položil prve tračnice, in pa, kako se je ta proga počasi gradila, od postaje do postaje. Teorijo za skupno pisavo je postavil Matija Majar, a tračnice je položil, t. j. nove oblike pisati — je začel mož, ki še zdaj živi med nami — Luka Svetec Podgorški. Kako daleč so zgradili progo l. 1849.? V časopisih »Vedež« in »Slovenija« so obveljale tele oblike: 1. -ega i. dr. m. -iga, 2. -om (n. pr. pred mrazom) m. -am (pred mrazam) ... 3. šč (klešče) m. š, 4. -nuti (dvignuti). Inženirju Svetcu se je pridružila še istega leta mlada moč, Fr. Cegnar; ta je progo podaljšal (tudi še l. 1849.) za dve novi obliki: veznik da (m. de) in neutr. pl. a (junaška dela) m. junaške dela. In še tretji inženir je stopil na plan, mladi Jeriša-Detomil, ki je začel pisati (tudi l. 1849.): večja žaba (m. večji ž.). Kakšen kos proge so seveda morali tudi razdreti in drugače narediti, da je bila bolj praktična, tako n. pr. je Cigale v drž. zakoniku zavrgel obliko dvignuti itd. in sprejel dvigniti; kar se zdaj drži. Ko je še minister Thun l. 1851. dal ukaz, naj se nove oblike uvedejo v naše šolske knjige, je bila proga Maribor—Ljubljana—Trst po večini dograjena. (Res je hotel ob istem času M. Majar izpeljati nekakšno ilirsko progo, Ljubljana—Zagreb—Belgrad ali kakó bi rekel, kajti predlagal je osem novih oblik: rěč (m. reč), ć, zub, muž, što (m. kaj), koji m. kteri, ribu (m. ribo) itd. — prim. Breznik n. m. str. 149. — toda čisto slovenska proga je bila že utrjena, inženirjev ni našel.) Povečini, pravim; kajti inženirji-pisatelji so še vedno kaj izboljševali; tako so uvedli polagoma 1. stsl. predpono vz (vzdihujem, vzhod, vzbujam itd., prim. dr. Breznik n. m. str. 231. nsl.) in 2. iz hrvaščine predpono pro (prokletstvo, prorok ... n. m. str. 265), dalje 3. videti, vedeti m. viditi, vediti ... 4. kor.-štaj, bistrejši poleg (kranjskega) bistreji, 5. štaj. prijatelj m. (kranjskega) prijatel, 6. štaj. bridek, bridka m. (kranjskega) britek. Precej novih oblik je uvedel tudi Miklošič v tisti dobi (od l. 1853. dalje), tako: n. pr. 7. s tem, z vsem (m. s tim, z vsim), 8. sem rekel m. sim rekel, 9. Kranjec, Kranjska (m. Krajnec, Krajnska), 10. prislove na ski: vede se moški, govori

slovenski, 11. mladenič (m. mladeneč), 12. mesec, meseca, kamen, kamena, varuh, varuha, zajutrek, zajutrka; zlasti pa je zelo važna 13. uvedba oblik smrt (m. smert) itd., ki jo je po Miklošiču navdušen začel pisati pri nas Valjavec (l. 1853.). Vendar ima ta točka svojo posebno zgodovino (prim. Breznik, n. m. str. 317., 348. nsl., 394. nsl.). Stritar n. pr. je v Dun. Zvonu še do l. 1880. pisal smert; in v končnicah (srebrn, rebrn, jadrn ...) smo šele s Pleteršnikovim slovarjem (po l. 1895.) pritegnili Valjavcu. Dalje 14. je Cigale (od l. 1860.) uvedel oblike večna vrata (m. večina vrata) itd., gl. Breznik str. 396. nsl. ter 429. nsl. S Pleteršnikovim slovarjem (1895) smo tudi šele sprejeli 15. pisavo: gospodična, sestrična, kraljična (m. gospodičina ... kakor se je pisalo dotlej). Z letom 1860. sta Navratil in Valjavec uvedla 16. pisavo oni, ona, ono (m. uni, una, uno) — gl. Breznik str. 431.; 17. z l. 1859. smo začeli pisati sežgati, sestavljati, semenj, sè strahom (m. sožgati ali zežgati itd. prim. Breznik p. 431). Po vplivu B. Raića (od l. 1856.) pišemo 18.: gnezdo, gneča, gnil, gnus ... brez neorganskega j. V eni vrsti oblik slednjič 19. pa si »pišoča masa« — ali »večina pisateljev« — ali »usus tyrannus« — ali »pisava« — še ni utrdila poti ali proge: sosedni ali sosednji? pomladen ali pomladnji? soden ali sodnji? vrhen ali vrhnji? »Pišoča masa«, kam se boš obrnila? katero obliko boš izbrala? Odloči se, kajti tista oblika, ki jo izbereš ti, bo pravilna in pride v slovnico in v pravopis!

Tako torej se je naša pisava od l. 1849. do danes utrjevala in je zdaj — skoroda — utrjena. Veselo žvižga hlapón — »pišoča masa« ali »usus« — po utrjenih tračnicah, z elementarno silo; kdor se mu »zoperstavi«, ga podere in pomandra. Bili so tudi čudaki, stari možje ali ženice, ki se z vlakom po nobeni ceni niso hoteli peljati; tak je bil pri nas krog »Zgodnje Danice«: do l. 1863. trdovratno ni hotel sprejeti utrjenega pravopisa; konečno se je vdal. In tako je l. 1864. vzkliknil D. Terstenjak: »Od Mure do Adrije, od Dobrača do Uskokov smo jedni po kolenu in jeziku; — ne razodeva se dvojna slovnica.« (Nov. 1864, str. 1.)

Iz tege suhega izvlečka, ki smo ga napravili iz ogromnega gradiva Breznikovega, že vidimo, zakaj je propadel Levčev pravopis; vidimo dalje, da se pravopis počasi dela in utrjuje po večini pisateljev, po pišoči masi. Zdaj že tudi vnaprej vemo, kakšno sodbo bo izrekel dr. Breznik v letošnjem letniku o dveh novih inženirjih, ki sta hotela slov. pravopisu napraviti vsak svojo progo — po Levstiku bi šel hlapón le bolj pod zemljo (korenine, etimologija!), po p. St. Škrabcu bi se vozili pa le bolj po Dolenjskem, okrog Lašč in Rašice (književni jezik 16. stoletja naj bi namreč bil podlaga našemu pravopisu!).

Izvleček smo napravili za tiste bralce, ki nimajo letnika 1913 ali ki so izgubili nit pri branju lauskega letnika; kajti samó to napako ima ta izredno marljivo sestavljeni spis — koliko gradiva je moral g. pis. predelati! — da ni še pregleden, ker bo kazalo prišlo seveda šele na konec posebnega odisa. (?) Z zanimanjem bomo sledili nadaljevanju; končno sodbo pa bomo mogli izreči kajpada šele, ko bo spis dovršen.

Jos. Debevec.